

PREDUZETNIŠTVO KAO PRIVREDNA SNAGA U RAZVOJU RURALNIH PODRUČJA U SRBIJI

ENTREPRENEURSHIP AS AN ECONOMIC FORCE IN THE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN SERBIA

Dr Aleksandar Gaji

Visoka poslovna škola strukovnih studija „Prof. dr Radomir Bojković “ Kruševac
e-mail: aleksandarm.gajic@open.telekom.rs

Sažetak

Orijentacija preduzetništva prema razvoju sela prihvata preduzetništvo kao središnju snagu privrednog rasta i razvoja, bez koje bi ostali inioi razvoja, bili beskorisni i uzaludni. Me utim, prihvatanje preduzetništva kao srednje razvojne snage, samo po sebi ne e dovesti do razvoja sela. Ono što je uz to potrebno jeste okruženje, koje bi omogu ilo preduzetništvo u seoskim podru jima, koje uveliko zavisi od politike, koja promovise seosko preduzetništvo.

Abstract

Entrepreneurship orientation towards rural development adopts entrepreneurship as a central force in economic growth and development, without which the other factors of development would be useless and futile. However, adopting entrepreneurship as an average development force alone will not lead to rural development. In addition, we need the environment that would enable entrepreneurship in rural areas, which largely depends on the policy which promotes rural entrepreneurship.

Ključne reči: preduzetništvo, privredni rast, inioi razvoja, razvojne snage, okruženje

Keywords: entrepreneurship, economic growth, development factors, development strength, environment

1. Uvod

Razvoj ruralnih područja je više nego ikad vezan za preduzetništvo. Ustanove i pojedinci koji prouavaju razvoj ruralnih područja, preduzetništvo smatraju iniocem strateškog razvoja, koji bi mogao ubrzati razvojni proces ruralnih područja. Osim toga, ini se da su ustanove i pojedinci saglasni oko toga, da je otvaranje preduzeća u ruralnim područjima hitno potrebno.

Preduzetništvo u ruralnim područjima smatra se velikim potencijalom zapošljavanja, a stanovnici tih krajeva ga vide kao instrument za poboljšanje svog standarda, dok ga žene vide kao mogućnost zaposlenja blizu kuće, što omogućuje samostalnost, nezavisnost i umanjuje potrebu za socijalnom pomoći.

Zajedničko za sve ove grupe je, da je preduzetništvo pokretača za poboljšanje kvaliteta života pojedinca, porodice i zajednice.

2. Pojam preduzetništva u ruralnim područjima

Za odabir najbolje definicije preduzetništva u kontekstu ruralnih područja, važno je imati u vidu preduzetničke sposobnosti, koje će biti potrebne za poboljšanje kvaliteta življenja pojedinaca, porodice i zajednice. Uzimaju i to u obzir, najprikladnija definicija preduzetništva, koja bi se uklopila u kontekst razvoja ruralnih područja, jeste jedna šira definicija koja preduzetništvo vidi kao: "snagu koja mobilizuje druge resurse da udovolje neudovoljenoj potražnji tržišta", „sposobnost stvaranja i izgradnje neega praktično ni iz čega [1]. Tako definisano preduzetništvo odnosi se na bilo koju novu organizaciju produktivnih inilaca, a ne samo na inovacije, koje su na tehnološkom ili organizacijskom vrhu, kao što se odnosi i na preduzetničke delatnosti unutar i izvan organizacija.

Preduzetnička orijentacija na razvoju ruralnih područja, nasuprot razvoju koji se temelji na unosu ljudskog potencijala i ulaganja sa strane, bazira se na podsticanju doma ih preduzetničkih talenata i poslednjem rastu doma ih preduzeća. Da bi se ubrzao privredni razvoj u ruralnim područjima, potrebno je povećati broj preduzetnika, stvaraju i na taj način kritičnu masu prve generacije preduzetnika, koji će preuzeti rizik i angažovati se u nesigurnom okruženju, na stvaranju novih prilika, stvaranju neega praktično ni iz čega.

Njihovim primerom podstaknuće se autonomni preduzetnički proces, kao i dinamično preduzetništvo, a time će se osigurati stalni razvoj ruralnih područja.

Važno je naglasiti, da se preduzetništvo u ruralnim područjima u svojoj suštini ne razlikuje od preduzetništva u urbanim sredinama. Preduzetništvo u ruralnim područjima zna i iznalaženje jedinstvenog spoja resursa, bilo unutar, bilo izvan poljoprivrede. To se može postići proširenjem osnove poslovanja poljoprivrednog doma instva, tako da ona uključuje i sve ukupno nepoljoprivredno korišćenje raspoloživih resursa, putem bilo kakve veće promene u korišćenju zemljišta ili

druga i drugim nivoom proizvodnje, od one koja je isključivo vezana za poljoprivredu. Prema tome, preduzetnik u ruralnom području je neko, ko je spreman ostateći u takvom okruženju i pridoneti stvaranju lokalnih dobara. Iz tog razloga se preduzetništvo u ruralnim područjima temelji na užoj zajednici i karakteriše ga jako proširene rodbinske veze i relativno jak uticaj na okruženje.

Međutim, posebno treba obratiti pažnju na to da, ako su sadašnje preduzetničke delatnosti u određenoj ruralnoj sredini u stagnaciji, ne sme se naglo zaključiti da je preduzetništvo nešto što je po prirodi strano takvim područjima. Treba imati u vidu da se promene u ruralnim područjima sporije odvijaju u poređenju sa gradskim.

3. Ruralno preduzetništvo

Cilj unapređenja razvoja u unutrašnjosti zemlje, jeste podizanje kvaliteta života u ruralnim sredinama, diversifikacijom privredne strukture i razvojem novih delatnosti, koje će garantovati dugoročno stabilan i samoodržavajući razvoj. Celovit preduzetnički pristup razvoju u ruralnim područjima znači i podsticanje i uvođenje novih delatnosti sa podsticanjem samoinicijative i kreativnosti stanovništva, otvaranje preduzetničkih mogućnosti u lokalnim izvorima, kao i garantovanje potrebne podrške za njihovo aktiviranje i stvaranje nove organizovanosti ruralnih područja.

Projekti razvoja ruralnih područja podsticanjem preduzetništva zahtevaju stalnu organizovanu aktivnost, drugu ulogu i sposobnost planera i upravljača procesa stvaranja preduzetničke klime, otkrivanjem preduzetničkih mogućnosti, podrške prilikom aktiviranja mogući i organizovanjem odgovarajuće podrške društva.

Mnogi primeri uspešnog preduzetništva u ruralnim područjima mogu se naći u literaturi. Jedan od njih je Graham – Probin, vlasnik farme veličine sto deset jutara u Malpasu, Chechire, Engleska, koji je dvospratnu zgradu pretvorio u četiri radionice, stvorio je mogućnost zaposlenja u svojoj zajednici [2]. Još jedan primer je porodica McNamara iz Canastond Bridgea,

gde je njihovo zemljišta bilo predviđeno za razvoj stočarstva, te tih osamdeset jutara zemlje pretvorila u kompleks za odmor i rekreaciju. Ulažu i sopstvena i pozajmljena sredstva u periodu tri godine, mogli su se pohvaliti nizom atrakcija, koje nisu imale nikakve veze sa poljoprivredom, kao što su golf igrališta, restoran, minijatura železnica, karting staze, itd [3]. Unošenje raznolikosti nepoljoprivrednim korišćenjem raspoloživih resursa, kao što je seoski turizam, ugostiteljstvo, kovačke radionice, tesarstvo, pređenje, itd, kao i raznolikost u delatnosti drugom od onih, koje su isključivo vezane za korišćenje u poljoprivredi, npr. Korišćenje ostalih resursa osim zemlje, kao što su vode, šume, zgrade, lokalna obeležja su ta koja spadaju u preduzetništva u ruralnim područjima. Preduzetničke kombinacije ovih resursa jesu, na primer:

- Turizam,
- Sportski i rekreacijski objekti
- Stručno i tehničko usavršavanje
- Maloprodaja i prodaja na veliko
- Industrijske aplikacije
- Pružanje usluga
- Dodata vrednost
- Mogućnost rada izvan poljoprivrednog posla
- Organska proizvodnja

Dinamički preduzetnici u ruralnim područjima takođe se mogu pronaći.

Oni proširuju svoje delatnosti i tržišta, i nalaze nova, za svoje proizvode i usluge izvan lokalnih granica.

Iako danas poljoprivreda još uvek osigurava dohodak ruralnim zajednicama, razvoj tih zajednica sve se više povezuje sa razvojem preduzetništva. Iza svake uspešne prietore u ruralnom preduzetništvu uvek stoji neka vrsta institucijske podrške. Uz pojedinačnu i grupnu preduzetničku inicijativu od najveće je važnosti okruženje koje omogućava i podržava takve inicijative. Stvaranje takvog okruženja počinje na državnom nivou, donošenjem politike za makroekonomsku stabilnost i za ispravno definisanje vlasničkih prava, kao i za meunarodnu orijentaciju. Zaštita domaćeg poljopri-

vrednog proizvoda sprečava preduzetništvo umesto da ga pospešuje. Domaće poljoprivredne mere, kao što su subvencionisanje cena, da bi se zagarantovao minimalni dohodak od bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom, definitivno su kontraproduktivni za preduzetništvo. Dugoročno rešenje za održiv razvoj poljoprivrede je samo jedno, a to je konkurentna poljoprivreda.

Mere i programi usmereni na razvoj preduzetništva, ne razlikuju se mnogo u odnosu na lokacije, jer nije samo po sebi važno da li je lokacija gradska, poluseoska ili seoska. Potrebe budućeg preduzetnika ili postojećeg malog privrednika u ruralnom području, ne razlikuju se mnogo od onih u urbanom području. Da bi ostvarili svoje preduzetničke zamisli, da bi povećali ili održali svoje poslovanje, svima je potreban pristup kapitalu, radnoj snazi, tržištu i dobre upravljačke sposobnosti.

ini se da se ono što je potrebno za neki preduzetnički proces (kapital, upravljanje, tehnologije, zgrade, komunikacija i transportna infrastruktura, distribucijski kanali i kvalifikovana radna snaga) može lakše pronaći u urbanim, nego u ruralnim područjima. To zahteva ne samo razvoj lokalnih preduzetničkih sposobnosti, nego i konkretnu lokalnu/regionalnu strategiju.

injenice pokazuju da tamo gde je to slučaj, individualno i društveno preduzetništvo ima važnu ulogu u razvoju ruralnih područja i društvenom razvoju zajednice.

4. Ruralna područja

U Srbiji se ruralne oblasti definišu kao prostorija je osnovna fizička i geografska karakteristika korišćenje zemljišta za poljoprivrednu proizvodnju i šumarstvo.

Prema ovoj definiciji, oko 70% teritorije Srbije se može podvesti pod ruralna područja. U ovim područjima živi oko 43% od ukupnog stanovništva.[4]

Po definiciji Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), ruralnim oblastima na lokalnom nivou smatraju se one oblastiija je gustina naseljenosti ispod

150 stanovnika po kvadratnom kilometru. Po ovoj definiciji ruralne oblasti na teritoriji Republike Srbije zauzimaju više od 85% od ukupne teritorije, a da na ovim teritorijama živi više od polovine ukupnog broja stanovnika Srbije (55%).

Na regionalnom nivou, geografske jedinice se grupišu u tri grupe i to:

- Dominantno ruralno (50%),
- U značajnoj meri ruralno (15-50%)
- Dominantno urbanizovane regije (15%).

Pojam „ruralna oblast“ Savet Evrope je uveo za oblasti koje imaju sledeće karakteristike:

Tabela 1: Populaciona distribucija i učešće ruralnog stanovništva 1975, 2000 i 2030. godine – stanje i projekcija

1975.	Stanovništvo (u milionima)						% u učešće ruralnog stanovništva		
	2000.		2030.				1975.	2000.	2030.
	Urb.	Rur.	Urb.	Rur.	Urb.	Rur.			
Afrika	102	304	295	498	787	702	75	63	47
Azija	592	1805	1376	2297	2679	2271	75	63	46
Južna Amerika	198	124	391	498	127	608	39	25	15
Evropa	455	221	534	193	540	131	33	27	20
Severna Amerika	180	64	243	71	335	61	26	23	16
Okeanija	15	6	23	8	32	10	28	26	23
Svet	1542	2524	2826	3565	4500	3783	63	55	45

Izvor: Univerzitet u Novom Sadu Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo

Tabela 2. Populaciona distribucija i učešće ruralnog stanovništva – Republika Srbija

	Gradsko stanovništvo		Ruralno stanovništvo	
	Broj stanovnika	% u učešće	Broj stanovnika	% u učešće
Srbija	4 218 096	56,4	3 261 341	43,6
Vojvodina	1 147 292	56,67	877 195	43,33
Centralna Srbija	3 070 804	56,29	2 384 146	43,71
Beogradsko područje	1 280 639	81,36	293 411	18,64
Ostali deo Centralne Srbije	1 790 165	46,13	2 090 735	53,87

Izvor: Univerzitet u Novom Sadu Prirodno-matematički fakultet, Departman za geografiju, turizam i hotelijerstvo

Iz tabele 1 mogu se videti značajne regionalne razlike ruralne populacije, između ekonomskih najnerazvijenijih kontinenata (Afrika i Azija) i najrazvijenijih (Severna Amerika, Evropa i Južna Amerika).

U tabeli 2 prikazano je učešće ruralnog stanovništva u odnosu na ukupan broj stanovnika Republike Srbije i iznosi 43,6%. Daleko ispod proseka je beogradsko područje sa 18,64%, što govori o velikoj migraciji stanovništva iz ruralnih područja u

- Poljoprivredu, šumarstvo, vodoprivredu i ribarstvo
- Ekonomske i kulturne aktivnosti stanovništva, seoske oblasti (zanatstvo, industrija, usluge)
- Neurbanu rekreaciju i slobodne aktivnosti.
- Druge svrhe kao, npr. stanovanje

„Struktura seoskih naselja takođe je veoma heterogena – pod selima podrazumevamo ne samo ona najbrojnija sa dominantnom poljoprivrednom funkcijom, već i naselja koja su se afirmisala kao turistička, banjsko-ile ilišna, prigradiska i dr.“[5]

Beograd i druge opštine na području Beograda. Daleko iznad proseka je ostali deo centralne Srbije sa 53,87%.

Ovi podaci jasno ukazuju na metropolizaciju ekonomske politike Srbije, što je pogubno za ostale delove Srbije.

Republika Srbija nema zvaničnu definiciju ruralnih područja tako da republički zavod za statistiku, izmenjenom kategorizacijom tretira kao ruralne oblasti sve teritorije naseljenih mesta osim gradova, koji su taj

status dobili prema Zakonu o teritorijalnoj organizaciji Republike Srbije („Službeni glasnik RS“, broj 129/07) i imaju više od 100.000 stanovnika. Iz tih razloga za gradove Beograd i Niš primenjena je OECD klasifikacija ruralnosti.

Na prelazu u tržišnu privredu svako se preduzeće, a i nekadašnje društveno političke zajednice susreću sa nužnošću u prestrukturiranju. Njihova okolina postaje sve konkurentnija, zajednice se nadmeću za radna mesta, kapital i preduzetnike. Ti su resursi ključni za savladavanje ekonomske krize i osiguravanja odgovarajućeg životnog standarda.[6]

Imaju i ovo u vidu, svaka opština u Srbiji mora razmišljati o preduzetničkom razvojnog putu. Razvoj lokalne zajednice sve više postaje predmet njenih vlastitih razvojnih pobuda. Međutim, kako savremena država ima značajnu ulogu u podsticanju opšteg privrednog razvoja, podupiranja nove koncepcije preduzetničkog prestrukturiranja, te iz tih razloga ne može u dovoljnoj meri zaći u sve regione, jer ona vodi politiku tržišne strukture i tržišnog razvoja, na nivou nacionalne privrede. Država ima danas i druge prioritete, jer se pre svega mora brinuti za temelje ekonomske stabilizacije, a tek će u nekom budućem periodu možda promovisati one razvojne ciljeve, koji su značajni za države u svetu.

Tako lokalnoj zajednici, opštini, ostaju nesigurni širi privredni politički okviri, u kojima mora aktivnije graditi svoju lokalnu razvojnu inicijativu, ako želi prekinuti krug privredne stagnacije.

Iz navedenih razloga, cilj razvojnih projekata za ruralno preduzetništvo je osiguranje dugoročnog, skladnog i samoodržavajućeg razvoja, i zato se proces preduzetničkog prestrukturiranja u ruralnim područjima ne može završiti samo po etnom podrškom pri razvoju novih proizvodnih i uslužnih delatnosti, već je potrebno istovremeno uspostavljanje nove organizovanosti lokalne zajednice i celovite podrške okoline, koja će osigurati dalji uspešni razvoj i rast novonastalih preduzetničkih jedinica u ruralnim sredinama.

Razvoj podrške okoline za ruralno preduzetništvo podrazumeva:

- Organizovanost lokalne zajednice koja će podsticati samoinicijativu i kreativnost, saradnju i povezivanje
- Uspostavljanje potrebnih i okolini prilagođenih razvojnih institucija – razvojnih i savetodavnih organizacija, informacijskih centara finansijskih institucija
- Razvoj potrebne infrastrukture – komunikacije, lokacije i komunalne opremljenosti

Lokalna okolina je ono što neposredno podstiče ili ometa razvoj preduzetničkih programa, tako da su za preduzetništvo u ruralnim sredinama važne i sledeće injenice:

- Preduzetničke delatnosti u ruralnim sredinama su po pravilu organizovane u male porodične celine, koje se suoavaju sa ograničenjima u opsegu proizvodnje, a time i sa višim troškovima proizvodnje i prodaje
- Nedostatak infrastrukture je jedan od ključnih problema u ruralnim područjima, koji preduzetnicima otežava pristup tržištu
- Zbog tradicionalne, privredne i profesionalne strukture i informacijske nepristupačnosti u ruralnim područjima, izrazito je istaknut problem nedostatka specifičnog znanja za vođenje poslovnih funkcija u novim oblicima organizovanosti preduzetnika.

Podrška okoline za uspešan razvoj preduzetništva u ruralnim sredinama mora osiguravati stimulacije i tehničku podršku za rešavanje problema u delu vođenja poslovnih funkcija. Kooperacije, stvaranje tržišnih i proizvodnih mreža, zajedničkih servisa i preduzetničke infrastrukture, robnih marki i slično, na ini su zasnovani na vrlo uspešnim primerima razvoja preduzetništva u ruralnim sredinama.

5. Zaključak

Cilj ovog rada je da ukaže da sa deklarativnih zaključaka, dobro napisanih predloga razvoja ruralnog preduzetništva,

prema na konkretno rešavanje problema vezanih za razvoj preduzetništva, a posebno ruralnog preduzetništva.

Tako e treba ukazati na neravnomeran tretman regiona u Srbiji, na prestanak metropolizacije ekonomske politike, uticaj strana kih politika na selektivni razvoj privrede Srbije, a posebno na razvoj preduzetništva, kao i preduzetništva u ruralnim sredinama.

U radu je istaknuto da Republika Srbija nema zvani nu definiciju ruralnih područja, te je nepohodno što pre prilagoditi naše zakonske normative, zakonskim normativima Evropske Unije.

Lokalnim zajednicama trebalo bi dati šira ovlaš enja a i više sredstava, kako bi mogla aktivnije graditi svoju lokalnu razvojnu politiku, da bi prekinula neprekidni krug privredne stagnacije.

Da bi se ubrzao privredni razvoj u ruralnim područjima, potrebno je pove ati broj preduzetnika, stvaraju i na taj na in kriti nu masu prve generacije preduzetnika.

Cilj unapre enja razvoja u unutrašnjosti zemlje jeste podizanje kvaliteta života u ruralnim sredinama, podsticanjem i uvo enjem novih nepoljoprivrednih delatnosti.

Potrebno je novo organizovanje lokalne zajednice i celovite podrške okoline, koja e osigurati dalji uspešni razvoj i rast novonastalih preduzetni kih jedinica u ruralnim sredinama.

Bibliografija:

1. Gaji M, Gaji A, Stevanovi M., „Preduzetništvo i oblici preduzetništva“, Grafos Smederevska Palanka (2008), str. 59-65
2. Johnstone, W.D., C. Nicholson, M. K. Stone i R. E. Taylor (1990), Billing Book Plan, Worcester, V. Britania, pp.9
3. Johnstone, W.D., C. Nicholson, M.K. Stone i R.E. Taylor (1990), Billing Book Plan, Worcester, V. Britania, pp. 10
4. www.mpzss.gov.rs
5. www.pmf.uns.ac.rs
6. Gaji A, „Preduzetništvo i regionalni / ekonomski razvoj“, Grafos, Smederevska Palanka (2009)., str. 48 - 55

Istorija rada:

Rad primljen: 15.04.2014.

Prva revizija: 17.05.2014.

Druga revizija: 02.06.2014.

Prihvata en: 13.06.2014.